

Марина Мовчан
м. Київ, Україна

**Ономастичні ірреалії художнього світу апокаліптичного роману:
перекладознавчий аспект**

Abstract. *The study explores ways of translation onomastic irrealia of the fictional world in the apocalyptic novel. Fiction world and its features are described from the perspective of translation studies. The paper also analyses genre and stylistic features of the apocalyptic novel and draws the main attention to the definition of irrealia as fictional world's markers. The material for the research was obtained from the English apocalyptic novel «SEVENEVES» by Neal Stephenson and its Ukrainian translation. The study highlights dominant translation procedures to render apocalyptic onomastic irrealia from English into Ukrainian.*

Keywords: *fictional worlds, apocalyptic novel, irrealia, translation procedures.*

Переклад художньої прози має особливо складний і творчий характер, адже її основна функція полягає у впливі на читача. Під час знайомства з будь-яким літературним твором читач уявляє змальований автором художній світ. З точки зору концепції Еко художній світ є своєрідною культурною побудовою, яка має лише семіотичне та текстове втілення і не існує в реальному світі. Художній світ – це набір об'єктів (героїв твору, локацій, предметів, тощо), яким притаманний набір властивостей (наприклад, тілесні особливості, відносини, дії, риси, тощо). Автори можуть виходити за межі знайомої їм реальності і будувати абсолютно новий та унікальний художній світ. Поряд з цим існує інший спосіб побудови художнього світу: письменник створює світ художнього твору на основі реального, при цьому змінюючи хоча б один об'єкт чи властивість [4, с. 48-49].

Незважаючи на спосіб творення художнього світу, автори вербалізують його за допомогою індивідуальних мовних засобів. Зважаючи на це, увага перекладача фокусуватиметься на адекватному відтворенні у тексті перекладу особливостей слововживання, характеру семантичного наповнення мовних одиниць, їхнього експресивного забарвлення, тобто відтворенні стилю автора. Водночас, мовний простір художнього світу також залежить від жанру літературного твору [4, с. 51], оскільки, наприклад, набір об'єктів художнього світу науково-фантастичного роману відрізнятиметься від об'єктів художнього світу апокаліптичного роману, який став досить поширений у сучасній англомовній літературі.

З огляду на сучасні тенденції війн, загрози ядерної війни, пандемії, природних лих і катастроф, апокаліптичні мотиви набули значної популярності у новинному дискурсі, мистецтві та кіно, та в художніх творах особливо. Читацька аудиторія апокаліптичного жанру роману значно збільшилась, оскільки людство завжди цікавила відповідь на питання, коли настане можлива глобальна катастрофа, та чи залишиться життя після неї. Водночас, завдяки перекладу як способу та формі міжкультурної комунікації коло читачів художньої літератури такого жанру значно розширилось за межі англословних культур. Апокаліптичні мотиви завжди були частиною літературної традиції Заходу: їх можна знайти в останній книзі Нового Завіту «Одкровення Іоана Богослова», також відома як «Апокаліпсис», в творах доби Середньовіччя і в сучасній літературі. Дійсно, людей завжди приваблював концепт кінця світу.

Незважаючи на своє біблійне походження (з грец. *αποκαλυψις* – «відкриття», «одкровення»), у літературознавстві апокаліптичний роман зазвичай визначають з точки зору сюжету та описаних локацій: апокаліптичний роман змальовує світ під час або після глобальної катастрофи, якою може бути, наприклад, ядерна війна, спалах смертельної пандемії, нашествя зомбі, або екологічна катастрофа [2]. Апокаліптичний жанр роману розглядають у двох напрямках: власне апокаліптичному та постапокаліптичному. Апокаліптичний роман зображує кінець цивілізації під час потенційних катастроф, в той час як сюжет постапокаліптичного роману розгортається після глобальних катаклізмів [5, с. 125]. Тобто, термін «апокаліптичний роман» можуть використовувати як узагальнюючий на позначення опису подій до та після глобальної катастрофи [2, с. 332]. Зважаючи на особливості сюжету літературознавці виокремлюють наступні ознаки апокаліптичного роману: хронологічний опис апокаліптичної події або зображення її у спогадах персонажів; наявність поруйнованих пейзажів та інтер'єрів; жорстка стратифікація суспільства; присутність фантастичного елементу для опису науково-технічних винаходів [2;5]. Водночас, для перекладача сюжетне визначення та опис рис апокаліптичного роману будуть недостатньо інформативними, оскільки не враховуються лінгвокультурні особливості тексту.

Стратегії та прийоми перекладу завжди залежить від жанру тексту, і відповідно, лексичні та стилістичні особливості апокаліптичного роману впливатимуть на вибір перекладацьких прийомів. Оскільки апокаліптичний роман показує світ у далекому майбутньому, то в першу чергу перекладач стикається з проблемами відтворення рідною мовою одиниць, які позначають в оригіналі апокаліптичні реалії. Реалії визначаються як «монологічні і полілексемні одиниці, що вміщують як основне лексичне значення традиційно закріпленій комплекс краєзнавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача» [1, с. 142].

Тобто реалії прив'язують текст до певної культури, до його локального чи часового оточення. Хоча, вживання терміну «реалія» вважається проблематичним відносно художніх текстів.

Розглядаючи художній світ як побудовану автором семіотичну систему, ми стикаємося з перекладацькими проблемами схожими до відтворення реалій. Але в цьому випадку реалії позначають вигадану культуру, час та географічне положення. З точки зору перекладознавства вивчення художнього світу як семіотичної системи створює потребу у виокремленні художніх реалій – реалій прив'язаних до вигаданих контекстів, завдання яких полягає в ідентифікації неіснуючої культури, географічного чи історичного [6, с. 167]. З огляду на це, вводять поняття ірреалій, як альтернативу в контексті перекладу. У художніх контекстах ірреалії відносять текст до певного жанру [7, с. 78], описують неіснуючий світ у порівнянні з реальним, або ж експліцитно показують елементи вигаданого світу [6, с. 168].

Матеріалом дослідження став роман американського письменника Ніла Стівенсона «Seveneves», який змальовує боротьбу людства за виживання після розламу Місяця. Космічна катастрофа принесла за собою тотальні зміни в атмосфері, які знищили все живе на планеті Земля. На тлі цих подій невелика частина людей робить спроби вижити на Міжнародній Космічній Станції, у так званому *Хмарному Ковчезі*. П'ять тисяч років потому вони заселяють технологічно відновлену планету новими расами людства, які походять від семи жінок – звідси і назва [8]. Роман складається з 3 частин, в яких автор описує події до катастрофи, розпад Місяця, природні катаклізми та знищення життя на Землі, а також спроби людства заселити планету знову. Зважаючи на сюжет, можна стверджувати, що роман поєднує в собі риси апокаліптичного та постапокаліптичного піджанрів.

З роману було відібрано ірреалії апокаліптичного суспільства на основі предметної класифікації, запропонованої для групування реалій дійсного світу [1, с. 142]: побутові (технічні новинки, фантастичні засоби пересування на Землі та в Космосі, житлові станції, новітня архітектура, розумні костюми та ін.), етнографічні (нові раси суспільства, традиції), ірреалії світу природи (нововідтворені види тварин, зруйновані ландшафти, фантастичні природні процеси), державно-адміністративного укладу та суспільного життя (вигадана система управління людством, нові організації та професії), та ономастичні реалії (власні назви). Враховуючи таке різноманіття лексики завдання перекладача ускладнюється, оскільки окрім відтворення цих мовних одиниць, потрібно зберегти своєрідність оригіналу, який створений на межі уявного та реального світів.

Розглянемо закономірності перекладу ономастичних ірреалій, оскільки вони використовуються не лише для ідентифікації та конкретизації єдиних у своєму роді ірреалій, а й для передачі колориту апокаліптичного світу. В межах ономастичних ірреалій можна виділили наступні тематичні групи: назви рас суспільства, назви роботів, назви помешкань, назви природних процесів.

Для відтворення українською мовою назв рас апокаліптичного суспільства перекладач використовує часткове калькування, наприклад англ. *Dinans* – укр. *Дайнани*, англ. *Ivyns* – укр. *Айвінци*. У художньому світі досліджуваного роману існують власні назви на позначення різних груп людей залежно від їхньої зайнятості, переклад яких також виконано калькуванням для відтворення структурно-семантичної моделі ірреалії: англ. *General Population (GPop)* – укр. *Основна Популяція (O-non)*; а у деяких випадках зустрічаємо уподібнення з перекладацьким коментарем, який детально пояснює ірреалію україномовному читачеві: англ. *the Arkies* – укр. *Човники*¹ (*В оригіналі Човнярами називаються Arkers, Човниками – Arkies. У США Arkies називають робочих мігрантів зі штату Арканзас. Для українського перекладу ми обрали назву Човники, бо вона позначає також людей, які часто перетинають кордон з метою торгівлі. На Хмарному Ковчезі ж Човники часто мігрують зі своїх шлюпок до місця роботи в центральних модулях і назад* [3, с. 234]). Цікавим є переклад жіночого імені *Tekla* слов'янським відповідником *Фьокла*: перекладач не залучає прийом транскрибування, яким відтворює інші імена персонажів, натомість використовує релігійний відповідник, оскільки за сюжетом жінка має російське походження.

Для відтворення назв роботів перекладач користується прийомом конотативної субституції: пор. англ. *Siwis* – укр. *Плази*. Англійські назви, які натякають на основну функцію робота, замінено на українські імена з одновартісним конотативним значенням. Назва *Siwis* була запозичена автором від англійського іменника *sidewinder*, що позначає невелику піщану змію, і, відповідно, у перекладі знаходимо власну назву *Плази* від іменника *плазуни*. В окремих випадках знаходимо калькування, наприклад англ. *a Flivver, or Flexible Light Intracloud Vehicle* – укр. *Лемоліт – Легенький Мобільний Внутрішньохмарний Космоліт*, або гіперонім з перекладацьким коментарем, наприклад англ. *the Flynk* – укр. *Лінки*¹ (*Стівенсон вводить свою назву “Flynk” від “flying link”, проте функціонал роботів відсилає зокрема до соцмережі Flynk, базованої на геолокації, - вона дозволяє підтримувати географічні контакти з друзями та відстежувати їхнє поточне місцезнаходження* [3, с. 282]). У цьому прикладі коментар компенсує використання гіпероніму, який узагальнює апокаліптичну ірреалію.

Назви космічної станції та її елементів відтворено за допомогою транскрибування: напр. англ. *the Hub* – укр. «Габ», англ. *videoconferencing* (“*Scape*”) – укр. відеозв’язок («Скейп»).

Способом калькування також репрезентовано словосполучення, які є власними назвами природніх процесів та об'єктів: англ. *New Earth* – укр. *Нова Земля*, англ. *the White Sky* – укр. *Біле Небо*.

Отже, художній світ апокаліптичного роману характеризується детальним змалюванням його рис та особливостей. Переклад роману такого жанру вимагає тлумачення різних ірреалій, функція яких полягає не лише у представленні нереального суспільства, а й у ідентифікації апокаліптичного жанру. На основі порівняльного аналізу ономастичних ірреалій англomовного роману «SEVENEVES» та його перекладу було визначено, що домінантними перекладацькими прийомами є калькування, що дає змогу відтворити семантику та структуру ірреалії, транскрибування для максимального наближення перекладеної одиниці до іншомовного ірреалії та конотативну субституцію задля збереження конотативного значення ірреалії.

Література

1. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник, Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
2. Кулешір М. Апокаліптична художня література: особливості жанру. *Сучасні літературознавчі студії. У просторі наукового пошуку В І. Фесенко*. 2014. № 11. С. 331–341.
3. Стівенсон Н. Сімміс : роман / пер. з англ. О. Українця. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2018. 688 с.
4. Bertetti P. Building Science-Fiction Worlds. *World Building*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2017. 380 p.
5. Hill T. Post-Apocalyptic Literature: Humanity's Survival Tool. *The National Conference on Undergraduate Research*, Edmond, Oklahoma? 5-7 April, 2018. Edmond, 2016. P. 125 – 133.
6. Loponen M. Translating irrealia: Creating a Semiotic Framework for the Translation of Fictional Culture. *Chinese Semiotic Studies*. 2009. № 2. P. 165 – 175.
7. Martinkovič M. Genre-Specific Irrealia in Translation: Can Irrealia Help Define Speculative Fiction Sub-Genres? *English Studies at NBU*. 2022. № 8 (1). P. 73 – 92.
8. Stephenson N. *Seveneves*. New York: William Morrow and Company, 2015. 880 p.